

Назаров Микола Сергійович

Соціальна стійкість як ресурс для післявоєнного відновлення територіальних громад в Україні

УДК 321.022

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.6>

Назаров Микола Сергійович
доцент кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2,
Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Соціальна стійкість громади є важливою характеристикою внутрішніх процесів у спільноті та виражає наявний потенціал до відновлення, а у подальшому і до розвитку. Для розуміння феномену соціальної стійкості необхідно розібрати аспекти як індивідуальної стійкості, так і безпосередньо стійкості спільнот (громад). Війна в значній мірі мінімізує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграції та людські втрати радикально вплинули на структуру та чисельність населення. Поряд з цим органи місцевої влади не володіють повним масивом інформації стосовно соціально-демографічного складу населення, міграційних процесів, що обмежує управління людським потенціалом громади.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну актуалізувало соціальні, економічні, інфраструктурні проблеми, які роками накопичувалися в територіальних громадах України. Особливим викликом для розвитку громад є довіра між жителями та довіра до влади, від чого залежить перспектива успішного післявоєнного відновлення. Відновлення має включати комплекс управлінських рішень, спрямованих на відновлення як інфраструктури, так і соціо-культурного та економічного життя в громадах.

У фокусі представлено дослідження домогосподарств Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської територіальних громад). Цільовою групою є жителі, які наразі проживають у визначених ТГ, або ж проживали до повномасштабного вторгнення, але на час опитування знаходяться в евакуації. Всього охоплено 1089 домогосподарств, які проживають або проживали до повномасштабного російського вторгнення у досліджуваних областях.

Результати дослідження свідчать, що соціальну стійкість варто розглядати комплексно як на рівні індивіда, так і громади. Негативні соціальні та психологічні наслідки війни впливають як на індивіда, так і інтегрально на всю громаду. Сьогодні на соціальну стійкість громади суттєво впливає міграційні процеси, ситуація на ринку праці, безпекова ситуація в громаді та особисті сімейні обставини. На перспективу післявоєнного відновлення в значній мірі будуть впливати соціальні процеси в Україні та здатність громадян та суспільства в цілому проявляти стійкість до різноманітних загроз.

Ключові слова: національна стійкість, соціальна стійкість, територіальна громада, післявоєнне відновлення, безпека.

Вступ. Дослідники феномену стійкості запропонували велику кількість визначень стійкості індивіда [3]. Згідно з цими дослідженнями, стійкість – це процес, особиста схильність, результат або набір поведінкових тенденцій, і її багатовимірні визначення включають як аспект впливу несприятливих ситуацій, так і подальшу позитивну адаптацію. Отже, його вимірювали різними елементами сприяння стійкості, такими як збільшення ресурсів [4], задовільна продуктивність у вікових завданнях розвитку [5] або рівень симптомів дистресу.

Крім різних визначень, дослідники погоджуються з двома основними питаннями: по-перше, стійкість є складною, багатогранною концепцією, вимірювання якої викликає значні дискусії [2]. По-друге, концепція стійкості часто використовувалася під час обговорення здатності людей протистояти стресам і негараздам [1].

Стійкість є характерною рисою особистості і водночас характеризує сім'ї та цілі спільноти. Соціальна стійкість громади показує взаємодію між окремими індивідами та їх спільнотою та стоюється успіху громади в забезпеченні потреб своїх членів, а також ступеня, в якому людям допомагає їхня спільнота. Соціальна стійкість, аналогічно до індивідуальної визначається вченими по-різному,

і ці визначення досить схожі на визначення індивідуальної стійкості.

Іншими словами, соціальна стійкість представляє здатність спільноти передбачати ризик, обмежувати вплив і швидко відновлюватися шляхом виживання, адаптації, еволюції та зростання в умовах бурхливих змін. Соціальна стійкість напряму пов'язана із збільшенням місцевого потенціалу: створенням додаткових точок зростання в громадах, збільшенню довіри та соціальної підтримки на місцях.

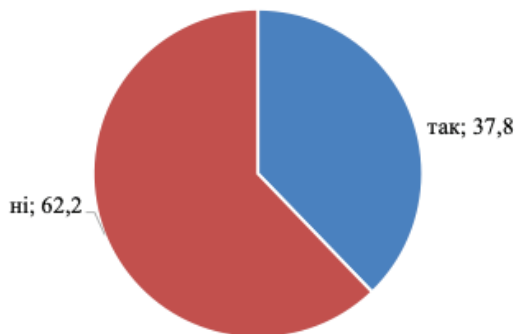
Метою наукової праці є оцінка складових соціальної стійкості, які найбільш ефективні у післявоєнному відновленні України.

Методи дослідження. Дослідження проведене науковцями Центру соціальних досліджень Сумського державного університету протягом вересня-листопада 2022 року та оцінює спроможності територіальних громад Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської областей до соціальної стійкості, відновлення та розбудови в умовах воєнного стану [6]. Цільовою групою є жителі, які наразі мешкають у зазначених територіальних громадах, або ж проживали там до повномасштабного вторгнення, але на час опиту-

вання знаходяться в евакуації. Опитування відбувається шляхом заповнення google-форми через верифікацію інтерв'юерів. Окремі групи респондентів були опитані методом віч-на-віч або телефоном. Всього охоплено 1089 домогосподарств, які проживають або проживали до повномасштабного російського вторгнення у досліджуваних областях.

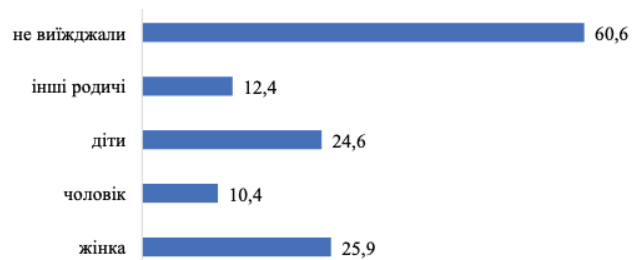
Результати. Війна помітно вплинула на стійкість українських сімей, збільшивши кількість вразливих груп – безробітні, неповнолітні діти, особи похилого віку та внутрішньо-переміщені особи. До повномасштабного вторгнення ми не вважали еміграцію чи наявність дитини вразливістю, але зараз оцінюємо ситуацію інакше.

Половина сімей в Україні мають у своєму складі безробітних (49,2%), а 46,9% – неповнолітніх дітей. Трохи менше третини домогосподарств мають осіб старшого віку, а також переміщених осіб. Більше 10 % сімей мають у своєму складі людей з інвалідністю, а 12,4% – самотні особи. Такі обставини вимагають комплексних рішень у підходах до оцінки та посилення соціальної стійкості громад, адже розуміння вразливостей на сьогоднішній момент є необхідною. Важливо також зазначити, що третина українських сімей розлучилися через війну, зокрема у 37,8% сімей виїхати хтось із членів сім'ї (Діаграма 1).

Діаграма 1. Чи виїжджали/виїхали в період військового вторгнення хтось із членів сім'ї?

Цей показник відрізняється за областями в залежності від близькості кордону з РФ, а також інтенсивністю бойових дій. Найбільше виїздів членів родини відмічають опитані у Київській (46,6%) Миколаївській (58,3%), та Чернігівській (43,6%) областях. Ці показники є очікуваними, адже ці області більш за інших постраждали від обстрілів та вторгнення у перші місяці війни. Також підтверджується теза про вразливість сімей, які мають неповнолітніх дітей, адже у 25,9% домогосподарств виїхали жінки, 24,6% – діти (Діаграма 2). Значна частина чоловіків призовного віку виїздила за межі своїх областей/громад у більш безпечні місця (більше 10% домогосподарств).

Діаграма 2. Хто саме з членів Вашої сім'ї виїжджали/виїхали? (Респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді, тому сума перевищує 100%)

Навіть у ситуаціях, коли військові дії ще не закінчилися, з певними загрозами для життя та з великими руйнуваннями, обмеженнями та негараздами, які перешкоджають поверненню до нормального життя, населення має оцінити перспективи та, зокрема, готовність тих, хто виїхав, повернутися. Жителі, як правило, повертається до громад, які не перебувають у зонах бойових дій. Таким чином, 40% домогосподарств, члени яких виїхали, повернулися всі, тоді як інші 9% домогосподарств повернулися частково. Тобто половина сімей, роз'єднаних війною, повністю або частково возз'єдналися. 32% домогосподарств, члени яких виїхали, наразі планують повернутися. А серед сімей, які виїхали, 20% членів родини взагалі не мають наміру повертатися (Діаграма 3). Кількість людей, які вирішили не повертатися, може бути непрямим показником того, наскільки успішно інтегрувалися на новому місці.

Діаграма 3. Чи планують повернутися або вже повернулися члени сім'ї? (Дані стосуються домогосподарств, члени яких виїжджали)

Критерії безпеки та перспективи працевлаштування відіграють ключову роль у рішенні повернутися в Україну. У третини сімей, в яких члени виїхали за кордон, є готовність повернутися лише після завершення бойових дій, у 27% є готовність повернення у випадку покращення безпечної ситуації в громаді, а 16% можливість знайти роботу у своїй громаді (Діаграма 4). Для 8% опитаних домогосподарств питання повернення додому пов'язане з перспективами завершення власних справ (навчання, лікування, робота), що свідчить також про потужний вплив економічних та соціальних факторів, які впливатимуть на рішення повернутися в Україну.

Діаграма 4. Що може впливати на рішення повернутися? (Дані стосуються домогосподарств, члени яких виїжджали)

Крім того, 6% домогосподарств, члени яких виїхали, готові повернутися, якщо їх житло буде відновлено. Можна припустити, що це частина представників родини, які частково або повністю втратили житло. Чітко виявлено серед всіх респондентів загальне відчуття небезпеки, яке не проходить. 13,7% респондентів відчували себе небезпечно вдома, а 12,7% – у громаді, хоча в період дослідження на більшості територій активні бойові дії вже не ведуться. За оцінками респондентів, близько 65% почуваються більш-менш безпечно у своїх громадах. Лише кожен п'ятий респондент відчував себе в цілковитій безпеці: 20,8% відчували себе в цілковитій безпеці вдома, а 22,4% – у громаді.

Отже, зазначені закономірності говорять скоріше про деяку невизначеність та страх у питаннях безпеки. Зазначимо, що в травні 2022 року нами були зафіксовані такі показники: 50% жителів/ьок досліджуваних громад почуваються у небезпеці, 24,5% – мають відчуття невизначеності, 25,1% почуваються в безпеці. Таким чином, безпекова ситуація радикально змінилася, у першу чергу в тих громадах, де маємо результати дослідження і можемо їх співставляти, а це Київська, Львівська, Миколаївська, Сумська територіальні громади.

Зазначимо, що оцінки рівня власної безпеки наразі суттєво відрізняються в різних областях. Відносно безпечно вдома почувають себе жителі Сумської, Дніпропетровської, Чернігівської областей. Цілковито безпечно вдома почуваються більше третини опитаних Закарпатської та Львівської областей. Натомість більше 30% респондентів Миколаївської області відповіли, що почуваються вдома в небезпеці. На даному етапі ми не задавали питання щодо рівня тривожності чи очікувань, проте припускаємо на основі низки оцінок, які стосуються як відчуття безпеки, так і стану психо-фізичного здоров'я опитаних.

Висновки. Стійкість відіграє важливу роль у стабільному функціонуванні суспільства та робить можливим керовані відновлювальні заходи. Соціальна стійкість являє собою як індивідуальні якості людини, так і колективні (соціальні)

якості громади витримувати виклики та стабілізуватися. Повномасштабна війна РФ проти України актуалізувала соціально-економічні проблеми України та створила більше вразливих соціальних груп населення, які потребують уваги як з боку держави, так і громади. Від соціальної стійкості, тобто здатності спільнот повернутися до стану рівноваги та зменшити негативні соціально-економічні фактори залежить перспектива післявоєнного відновлення України. Післявоєнне відновлення України буде опиратися на процеси безпосередньо в громадах: на створеннях на базі громад «точок зростання», які будуть стимулювати всю державу до відновлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ajdukovic, D, Kimhi, S. & Lahad, M., (Eds.). (2015). *Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism*. Amsterdam, the Netherlands: IOS Press. The NATO Science for Peace and Security Programme.
2. Bonanno, G., Romero, S.A., Klein, S.I. (2015). *The Temporal Elements of psychological resilience: An Integrative framework for the study of Individuals, families, and communities*. *Psychological Inquiry*, 26(2), p. 139-169.
3. Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). *Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory*. *European Psychologist*, 18, p.12-23.
4. Hobfoll, S. E., Canetti-Nisim, D., Johnson, R. J., Varley, J., Palmieri, P. A., & Galea, S. (2008). *The association of exposure, risk and resiliency factors with PTSD among Jews and Arabs exposed to repeated acts of terrorism in Israel*. *Journal of Traumatic Stress*, 21, p.9–21.
5. Masten, A. S. (2011). *Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy*. *Development and Psychopathology*, 23, p.493-506.
6. Аналітичний звіт «Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу: спроможність до відновлення та розбудови» – https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf

REFERENCES:

1. Ajdukovic, D, Kimhi, S. & Lahad, M., (Eds.). (2015). *Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism*. Amsterdam, the Netherlands: IOS Press. The NATO Science for Peace and Security Programme.
2. Bonanno, G., Romero, S.A., Klein, S.I. (2015). *The Temporal Elements of psychological resilience: An Integrative framework for the study of Individuals, families, and communities*. *Psychological Inquiry*, 26(2), p.139-169.
3. Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). *Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory*. *European Psychologist*, 18, p.12-23.
4. Hobfoll, S. E., Canetti-Nisim, D., Johnson, R. J., Varley, J., Palmieri, P. A., & Galea, S. (2008). *The association of exposure, risk and resiliency factors with PTSD among Jews and Arabs exposed to repeated acts of terrorism in Israel*. *Journal of Traumatic Stress*, 21, p.9–21.

5. Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23, p.493-506.

6. Analitichnyi zvit «Sotsialna stiikist terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho chasu: spromozhnist do vidnovlennia ta rozbudovy» – https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90540/1/Kostenko_2022_2.pdf

Social resilience as a resource for the post-war recovery of territorial communities in Ukraine

Nazarov Mykola Serhiyovych

Associate Professor at the Department of Psychology, Political Sciences and Socio-Cultural Technologies Sumy State University Rymkogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4504-7908

Social resilience of the community is an important characteristic of the internal processes in the community and expresses the existing potential for recovery, and in the future, for development. In order to understand the phenomenon of social resilience, it is necessary to analyze the aspects of both individual resilience and the resilience of communities (communities). War greatly minimizes the human potential of communities. Mass evacuation of the civilian population, migration and human losses radically affected the structure and number of the population. Along with this, local authorities do not have a complete array of information regarding the socio-demographic composition of the population, migration processes, which limits the management of the community's human potential.

The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine actualized the social, economic, and infrastructural problems that had been accumulating for years in the territorial communities of Ukraine. A special challenge for the development of communities is trust between residents and trust in the authorities, on which the prospect of successful post-war reconstruction depends. Restoration should include a set of management solutions aimed at restoring both infrastructure and socio-cultural and economic life in communities.

The focus of the presented study is on the households of Kyiv, Lviv, Zakarpattia, Mykolaiv, Sumy, Chernihiv, and Dnipropetrovsk territorial communities. The target group is residents who currently live in the designated TGs, or who lived before the full-scale invasion, but are under evacuation at the time of the survey. A total of 1,089 households living or living before the full-scale Russian invasion in the study areas were covered.

The results of the study show that social resilience should be considered comprehensively both at the level of the individual and the community. The negative social and psychological consequences of war affect both the individual and the whole community as a whole. Today, the social stability of the community is significantly influenced by migration processes, the situation on the labor market, the security situation in the community, and personal family circumstances. Social processes in Ukraine and the ability of citizens and society as a whole to show resilience to multifaceted threats will greatly influence the prospects of post-war recovery.

Key words: national resilience, social resilience, territorial community, cohesion, security.